

A szórvány mint társadalmi jelenség

- Az 1990-es évek elején a *szórványról alig létezett tudományos értékű elemzés*. A téma elsődlegesen az egyház feladatai kapcsán jelent meg, és a szórványosodó hitközösségek gondozásáról, szórványmentésről szóltak. 1992-től beszélhetünk Erdélyben a szórványfogalom és –helyzet körüli közéleti vitákról, a 2000-es évben a *Magyar Kisebbség* folyóiratot külön számot szentel a szórványjelenségnek. Vannak a szórvány értő kutatói (a református lelkész Vetési Zoltán, illetve a nyelvészek közül Péntek János, Szilágyi N. Sándor), Magyarországon Ilyés Zoltán nevét kell kiemelni.
- Alulírott a Szórvány Alapítvány *alapításának* 1992-es kezdeményezésével (bejegyezték 1993-ban) jelét adtam a kérdés iránti fogékonyságomnak, de az első évek az elméleti keret keresésével jellemezhetők, illetve azzal a határozott szándékkal, hogy a szórványról való közbeszéd a negatív regiszterre jellemző, lemondó hangvételű közéletéről átváltson a higgadt, a szórványban élők reális önértékelését lehetővé tevő értelmezésekre és közbeszédre.
- Az első *szórványkonferenciát* közös szervezésben Sepsiszentgyörgyön tartottuk 1996-ban, ennek előadásait kötetben is megjelentettem /Bodó Barna (szerk.): *Jelen és jövő a szórványkutatásban*, a Sepsiszentgyörgyön megtartott 1996 márciusi szórványtanácskozás előadásai, Szórvány Alapítvány Temesvár, 1996/ A következő, immár magyarországi kutatókat is felvonultató konferenciát 1997-ben tartottuk Nagyszalontán /Bodó Barna (szerk.)

Nagyvárosi szórványok, az 1997. januári, Nagyszalontán megtartott tanácskozás anyaga, Helicon Temesvár, 1998./ A következő, kolozsvári konferencia már szakpolitikai kérdéseket tárgyalt, ennek kötetét is magam szerkesztettem (*Szórvány és iskola* – a 2001. áprilisi, Kolozsvárt, az Iskola Alapítvány szervezésében megtartott konferencia anyaga, RMKT Kolozsvár, 2001)

- Elkezdtük a *helyi identitás* kutatását, ez szorosan kapcsolódik a szórványkérdéshez (Bodó Barna (ed.) *Local Identity and Regionalism* (Helyi identitás és regionalizmus), a Szórvány Alapítvány által 1997-ben lefolytatott kutatást és az erről tartott nemzetközi konferencia bemutató kötete, Helicon, Temesvár, 1998, 227 o.). A multikulturalizmus hívószava minket is elérte, konferenciát szenteltünk a kérdéskörnek / Bodó Barna (szerk.) *Multikulturalizmus és öikuménia* – az 1998. decemberi temesvári konferencia anyaga, Mirton Temesvár, 1999. Ezt követte egy interkulturalitással kapcsolatos konferencia és kötet / Bodó Barna (coord.) *Tradiție și interculturalitate (Hagyomány és interkulturalitás)* – az azonos címmel 2001 decemberében Temesvárt megtartott konferencia háromnyelvű kötete. Interferenciae Banaticae Sorozat 1, Marineasa Kiadó, Temesvár, 2002. Ugyanebbe a sorozatba tartozik egy további konferencia és annak kötete a szórvány önképéről és a másságról: Bodó Barna (szerk.) *Imaginea celuilalt și comunicare / A másik képe és kommunikáció* (editor), Interferenciae Banaticae – Sorozat 2, Szórvány Alapítvány – Marineasa Kiadó, Temesvár, 2006. Helyi közösségi kapcsolatok: Minorități, elite, relații interetnice (Kisebbségek, elitek, etnikumközi kapcsolatok), In: *Tradiție și interculturalitate*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2002

- A **regionalizmus**, mint a helyi identitás egyik összetevője, gerjesztője szintén érdeklődési körünkbe került, több konferenciát, kutatást szenteltünk a kérdéskörnek (Bodó Barna(szerk.) *Régió és civil szféra* – az 1998. áprilisi csákovai konferencia anyaga, Mirton Temesvár, 1999.
- A szórvánnyal kapcsolatos, szaktudományos igényű felvetések elvezettek a **helytörténethez**, hiszen szórványban kiemelten fontos a közösség történetének ismerete, hiszen a helyi intézmények (sajtó, média) a többségi történelmet és hagyományt közvetítik. Több kötetet és rendezvényt szenteltünk a kérdéskörnek 1) Bodó Barna (szerk.) *Hagyományörzés Temes megyében, Helyzet – Jel – Kép* Könyvek, Szórvány Alapítvány, Marineasa Kiadó, Temesvár, 2002. 2) Delesega Gyula: *Temesvári kalauz, Helyzet – Kép – Jel* Könyvek, Szórvány Alapítvány – Marineasa Kiadó, Temesvár, 2003, 3) *Honismereti stratégia* (BB szerk.), Szórvány Alapítvány-Marineasa Kiadó Temesvár, 2006.

A szórvány, mint kutatási terület

- Elindult a **szórványkutatás**, elsőként a nyelvészek, majd a szociológusok, végül a jogtudomány művelői jelentettek meg figyelemre méltó munkákat. Közben a helytörténet, honismeret művelői is egyre komolyabb munkákkal jelentkeztek. Idevágóan munkámat a következő dolgozatok és kötetek jelzik:
 - o Közösségek közötti távolságok: „Distanțe sociale și identitate locală în Banatul istoric” c. dolgozat, In: N.

- Bocsan-S. Mitu-T. Nicoara (coord.): *Identitate și alteritate*, Cluj 1998
- o Régiókról: From Geographical/Historical Regions to the Euro-regions, In: *Minorities Research*, Budapest 1999 // Regionalizmus és/vagy regionalizáció, In: *Régió és civil szféra*, Temesvár, 1999 // A táji-történeti régióktól az eurorégióig, In: *Gazdaság, eurorégiók*, RMKT, Kolozsvár, 1999;
- o Elméleti kérdések: tolerancia: Despre toleranță (A toleranciáról), In: *Colocvii politice*, Presa Universitară Română Timișoara, 2001
- o Asszimiláció – ez a szórványkérdés központi tényezője: Modernitás, identitás, asszimiláció, In: Ando Gy.-Eperjessy E.-Grin I.-Krupa A. (szerk.): *A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón*, MTA-Magyar Néprajzi Társaság, Békéscsaba-Budapest, 2001, 277-283
- o A státustörvény külön kutatási kihívásként jelentkezett: Státustól státusig, In: Kántor Zoltán (szerk.): *A státustörvény – dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2002. p. 496-500./ *Státusdiskurzus* – esszék és tanulmányok, Diaszpóra Könyvek, Marineasa Kiadó, Temesvár, 2003 (Bakk Miklóssal), A hiányzó státusdiskurzus, In: *Romániai Magyar Évkönyv 2002*, Szórvány Temesvár, Polis Kolozsvár, 2002

Szórványelmélet, a strukturális asszimiláció modellje

A szakirodalomban egyre több munkát, konferenciát szenteltek a szórvánnyal kapcsolatos elméleti kérdéseknek, ezek közül néhány esetben felkért előadó, munkatárs voltam:

- Szórványnarratívák, In: Ilyés Z.-Papp R. (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*, Gondolat-MTAKI Budapest, 2005, p. 43-51
- Értékek, nyelvhasználat – szórvány, In: Bakó Boglárka, Szoták Szilvia (szerk.): *Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások a Kárpát-Medencében*, Gondolat-MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2005. p. 20-45
- Diaspora, Strategy – Nation, In: Balogh B., Ilyés Z. (Eds.): *Perspectives of Diaspora Existence*, Akadémiai K, Budapest, 2007, pp. 79-95.
- A szórványtól a nemzetig – és vissza, In: Bodó Barna (szerk.), *Nyelvi jogok*, Interferenciae Banaticae sorozat - 3, Szórvány Alapítvány – Marineasa Kiadó, Temesvár, 2007, 157-171 old.
- Kulturális elit szórványban, In: T. Kiss Tamás (szerk.) *Kultúra, művészet, társadalom*, Szegedi Tudományegyetem, Szeged, 2007 (megjelent 2008), ISBN 978-963-7356-75-9, pp. 299-309. old.
- Elit és szerep szórványban, In: Garaczi I.- Szilágyi I. (szerk.): *A kultúra, a tudomány és a nemzet helye a Kárpát-medencében*, Pannon Egyetem, Veszprém, 2010. ISBN 978-963-88222-1-5, pp.101-117.
- Nyelvörzés szórványban, In: Serfőző Simon (szerk.): *Élő nyelv, élő irodalom – hagyomány és kihívás*, Tokaj: Bíbor Kiadó, 2010. ISBN 978-963-9988-09-5, pp.195-211.

Egyre erőteljesebb volt bennem a szándék, hogy a szórvány meghatározó jelensége, az **asszimiláció** vizsgálatát az addig

használatos, a M. Gordon által az amerikai diaszpórára kidolgozott elmélete helyett az kimondottan a szórvánnyal kapcsolatos elméleti modellt dolgozzak ki. 2010-ben kezdtem el a kérdéssel foglalkozni, és 2011-ben sikerült kialakítani egy elméleti keretet: ez a strukturális asszimiláció modellje. Ezt előadásként 2012-től kezdődően több helyen bemutattam: 2011 decemberében a Sapientia tanszéki konferencia keretében, majd 2012 márciusában Kolozsvárt a Magyar Főkonzulátuson, 2012 márciusában Budapesten, az MTA Kisebbségkutató Intézete által szervezett konferencián, 2012 októberében Veszprémben, a Pannon Egyetem szervezte konferencián, 2016 májusában a Pécsi Egyetem Társadalomtudományi doktori iskolájában. De bemutattam Temesvárt és Aradon is tudomány iránt érdeklődő közönség előtt.

A **strukturális asszimiláció** azt jelenti, hogy a helyi intézményi struktúra nyomása alatt történik meg az asszimiláció. Azok az asszimilációértelmezések, amelyek külön tételezik a spontán asszimiláció létét, arra a kérdésre nem keresték a választ, hogy miért vált valaki *'spontán'* módon nyelvet és kultúrát? A nyelv- és kultúraváltás soha sem lehet spontán, külső hatás nélküli. Ennek mindig oka van. Két okról lehet beszélni: 1) valaki(k) így döntött(ek), 2) a helyi/társadalmi körülmények hatása. Ha a politika – nemzetállami vagy más paradigma jegyében – nem tolerálja az etnikai kisebbségeket, akkor erőszakot alkalmaz, ebben az esetben politikai indíttatású asszimilációról van szó. Amikor nincs olyan politikai döntés, hogy a kisebbséget be kell olvasztani, akkor is felléphet az asszimiláció.

A nemzeti kisebbségek (a magyarok is) kettős világban élnek, nemzeti identitásuk két társadalmi dimenzió mentén mutatkozik meg. A konfliktus forrása, hogy a politikai és a kulturális határok nem esnek egybe, vagyis a két csoport-hovatartozás szükségszerűen elválik: kulturálisan az anyaországhoz kötődnek, politikai értelemben pedig egy más állam (magyar szóhasználattal:

utódállam) polgárai. Ebben a kontextusban az asszimiláció azt mutatja meg, hogy az utódállami politikát a kisebbségi miként internalizálja, életvezetésében ezek a hatások miként jelentkeznek. Demokratikus közegben az asszimiláció helyett beszélhetünk szórványosodásról, amikor helyi közösségek meggyengülnek, képtelenekké válnak a kulturális reprodukcióra.

Szórvány és közpolitikai feladatok

Elemzésünkben kimutattuk, hogy a szórvány mellett, hogy méltatlan helyzet, értékek, sajátos jegyek hordozója is. A szórványban élő olyan együttélési technika birtokosa, amely globalizálódó világunkban hasznos tudásnak, sajátos értéknek bizonyul. Fel kell ébreszteni a szórványban élőt, hogy a szűk helyi perspektíván felülemelkedve vegye számba életét, hiszen globalizált világunkban a nagy nemzetek sem mondhatják azt, hogy sorsukra mások, kicsik vagy nagyok, közeli vagy távoli embercsoportok nincsenek hatással. Látni és láttatni kell, ma lehet a szórványról a korábbi évtizedektől eltérő módon gondolkodni, mivel a nemzethatáron átnyúló együttműködés és kommunikáció jelentősége egyre nagyobb. Észre kell venni, a kultúraközi kommunikáció ma mindenkinek fontos, és ebben a szórványnak sokat érő tapasztalata, gyakorlata van.

Képesse kell tenni a nemzetet arra, hogy határon túlra szakadt nemzettársait – éljenek ezek szórványban vagy tömbbel, diaszpórában vagy csupán a származástudat halvány kapcsolatszála nyújtotta viszonyban nemzetükkel – elfogadja, befogadja, gazdagodjon általa.

Képesse kell tenni a szórványt arra, hogy kilépjen a negatív énképből, a negatív meghatározottságból, önnön kisebbségi értékeire érzékenyebben figyeljen oda, a nemzeti hovatartozást ne karriertervezési kérdésként, hanem értékelvvel kapcsolatos dilemmaként

kezelje, s mint minden értékalapú döntést, ezt sem szabad kontextusából kiszakítani.

A szórványhelyzet, a szórványosodás okán fellépő jelenségek orvoslására központilag támogatott, átgondolt és intézményes formát kell keresni. A szórványmagyarság sajátos kérdéseire sajátos válaszokat feltételeznek, az általános erkölcsi támogatáson túl konkrét gondjaira konkrét – anyagi, politikai – támogatást kell nyújtani. A támogatók sorában a magyar állami intézmények mellett jelen kell lenniük az illető ország tömbmagyarsága önkormányzati-kulturális intézményeinek is – illetve minden olyan kulturális, politikai, társadalmi szervnek, amely számára a nemzet léte és mibenléte fontos.

Megmaradáson azt értjük, hogy senki ne kerüljön abba a helyzetbe, hogy a *társadalmi környezet strukturális nyomása* miatt nyelvet és kultúrát vált, minden magyarnak biztosítani kell az anyanyelv, a kulturális hagyományok és családi-közösségi hit, vagyis a kulturális önazonosság megőrzésének lehetőségét.

A MÁÉRT 2011 januárjában azt a feladatot jelölte ki a MÁÉRT Szórvány Albizottsága számára, hogy készítse el a szórványstratégiát – a nyelvhatáron élő magyar kisközösségek számára biztosítandó erkölcsi-politikai-kulturális támogatás kereteit megadó dokumentumot.

A 2012-re elkészült Stratégia alaptételei:

- 1) a szórványban élők helyi forrásokból képtelenek az anyanyelvben és nyelvi közösségben megtartani a lokális magyar csoportokat és közösségeket,
- 2) ezeknek a helyi csoportoknak a megtartása a magyarság számára általános érdek, mivel ők képezik a nemzet határát, ha őket nem védi senki, a nyelvhatár átlép felettük, és újabb közösségek kerülnek hasonló helyzetbe.

Bodó Barna

**Tudományos alkotói
tevékenység főbb eredményei**

Tézisfüzet

2018